

הפרדת הניקוד הטברני מטעמי המקרא

סימני הניקוד העברי המוכרים לנו הותקנו בטבריה במאה השביעית או השמינית, בידי חכמי המסורה, כדי למסור על ידם את מסורת הקריאה במקרא שהייתה מקובלת בפיהם.¹ לימים התקבלה שיטת הניקוד הטברני בכל תפוצות ישראל, ודהתה מפניה שיטות ניקוד קדומות אחרות עד שנשתכחו לחלוטין.

שימושם של סימני הניקוד התרחב במשך הדורות והם שימשו גם במשניות, בסידורים ומחזורים ועוד.² בדורות האחרונים משמשים סימני הניקוד בספרי קודש רבים, בספרי ילדים, בספרי לימוד ובעיתונים בעברית קלה, בספרי דקדוק וכן בשירה העברית החדשה ובההדרת שירים ופיוטים קדומים.

במצחפי המקרא הקדומים, מקום הולדתה של מערכת סימני הניקוד, אין מערכת זו עומדת לעצמה. לצדה משמשת מערכת שנייה של סימנים – הלוא היא מערכת טעמי המקרא. שתי המערכות נוצרו כדי להביע בסימני כתב את מסורת הקריאה של המקרא: מערכת הניקוד עוסקת (בעיקר) בתנועות, ומערכת הטעמים – במנגינה ובפיסוק המובע בה. למעשה, אין מדובר בשתי מערכות נפרדות לחלוטין; קיימת זיקה הדדית בין הניקוד לטעמים, וחוקים שונים קושרים בין שתי המערכות ובאים לביטוי לעתים תדירות.

ארבעה קשרים הם בין הניקוד והטעמים: (א) טעמי המקרא משמשים לסימון ההברה המוטעמת במילה, ולמקום ההברה המוטעמת השפעה רבה על הניקוד; (ב) אותיות בגדכפ"ת בראש המילה רפות אחרי טעם מחבר (משרת); (ג) למילים במבנים מסוימים קיימת צורת הפסק, הבאה במקום טעם המסמן הפסק חזק;

* את עיקרי הדברים שבאמר הזה השמעתי בהרצאתי לפני מליאת האקדמיה ללשון העברית ביום כ"ז באדר תשס"ב (11 במארס 2002).

כמה מהחלטות האקדמיה ללשון העברית הובאו פה על פי המסמך "החלטות האקדמיה בדקדוק (תשי"ג-תשס"ג): מהדורת עיצוב (אייר תשס"ג)" (להלן: החלטות, תשס"ג). אני מודה למזכירות המדעית של האקדמיה שאפשרה לי לעשות שימוש במסמך הזה טרם פרסומו. תודתי נתונה גם לחיים א' כהן, שהעיר לי כמה הערות חשובות.

1. ראה ש' מורג, הערך "ניקוד", אנציקלופדיה מקראית, ה, טור 841.

2. יש כתבי יד חשובים המנוקדים ניקוד מלא, כגון כ"י קאופמן, כ"י פרמה א ופרמה ב של המשנה וכגון מחזור וורמס. מרובים הרבה יותר ספרים וקטעי ספרים שנוקדו ניקוד חלקי, רק במקומות שסבר המנקד שעלולים לבוא בהם לידי טעות.

(ד) מילה מוקפת (המחוברת במנגינה למילה הבאה) ניקודה משתנה לעתים בהשפעת ההקפה.³

כאמור, סימני הניקוד עברו לשמש גם מחוץ למקרא. לעומת זאת, טעמי המקרא אינם משמשים (כמעט⁴) מחוץ למקרא. בעקבות ניתוק זה של מערכת הניקוד ממערכת הטעמים יש מקום לבדוק מה אירע לזיקות השונות שבין שתי המערכות. ניתן לבדוק את הדבר בכתיבתם של סופרים ושל נקדנים שונים במשך הדורות. בדיקה מפורטת של כל אחת מן התופעות בתחומים שונים של היצירה העברית היא עניין למחקרים רבים. בדבריי פה אשתדל לשרטט תמונה כוללת על סמך מחקרים של חוקרים שונים ועל סמך כמה בדיקות מדגמיות שערכתי.

במיוחד יש מקום לבדוק את השאלה בעברית החדשה ובפסיקה הנורמטיבית שנעשתה בה, ועל כן ייבחנו פה במיוחד הפסיקות הדקדוקיות של האקדמיה ללשון העברית.

סימון ההברה המוטעמת

אחת התוצאות של הפרדת הניקוד מן הטעמים היא אבדן הסימון של ההברה המוטעמת במילה. כידוע, סימונה של ההברה המוטעמת נעשה בשיטה הטברנית באמצעות טעמי המקרא,⁵ ועל כן אין הוא קיים בניקוד של ימינו.

3. הזיקה בין הניקוד ובין הטעמים ניכרת יפה בעשרת הדיברות (בשמות כ ובדברים ה). שתי מערכות של טעמים משמשות במקומות האלה, "הטעם התחתון" ו"הטעם העליון" (והן מבטאות שתי דרכים של הלוקת הפסוקים). בכמה מקומות השינוי בטעמים גורם שינוי בניקוד. למשל, בטעם התחתון בא דגש בראש המילה כל בצירוף "ועשית פל מלאכתך" (שם' כ, ח) משום שבמילה שקדמה לה בא טעם מפסיק, ואילו בטעם העליון אין דגש במילה כל משום שלפניה טעם מחבר. בטעם העליון באה צורת ההקשר פני (שם' כ, ב) משום שהמילה מוטעמת במפסיק חלש (רביעי), ואילו בטעם התחתון באה צורת ההפסק פני (נ' קמוצה) משום שבא בה הטעם "סוף פסוק". שינוי ניקוד שמחמת ההקפה לא נודמנו בעשרת הדיברות (אף שיש הבדלים בעניין ההקפה בין שתי המערכות, כגון לא־יִהְיֶה לָךְ בטעם התחתון לעומת לא־יִהְיֶה לָךְ בטעם העליון).

4. בניקודן של משניות היה לעתים שימוש בטעמים, אולם מערכות הטעמים שנהגו שם אינן זהות למערכת הטברנית של טעמי המקרא. ראה י' ייבין, "הטעמת תורה שבעל־פה בטעמים", לשוננו כד (תש"י), עמ' 47-69, 167-178, 207-231; י' עופר, "בין טעמי המקרא לסימני הפיסוק", לשוננו לעם מד (תשנ"ג), עמ' 191-192. רס"ג ניקד והטעים כמה מחיבוריו, והשימוש שעשה בטעמים עורר תרעומת אצל מתנגדיו. להגנתו פירט רס"ג כמה חיבורים שהוטעמו בטעמים: ספרי בן סירא, בן עירי, בני השמנאי ובני אפריקיא. ראה א"א הרטובי, השריד והפליט מספר האגרון וספר הגלוי, זכרון לראשונים ה, ס"ט פטבורג תרנ"ב, עמ' קסב-קסג; נ' אלוני (מהדיר), האגרון, ירושלים תשכ"ט, עמ' 396.

5. לאמתו של דבר, סימון ההטעמה באמצעות טעמי המקרא אינו שלם. כמה מטעמי המקרא מסומנים תמיד במקום קבוע במילה: בראש המילה (תלישא גדולה ודחי) או בסופה (פשטא,

ההברה המוטעמת במילה העברית היא מרכיב חשוב בהגיית המילה, ואינה קשורה דווקא לקריאה במנגינה. ההטעמה היא פונמטית, היינו שינוי ההברה המוטעמת עשוי לגרום לשינוי המשמעות. הדוגמות הידועות למילים שוות־ניקוד הנבדלות זו מזו בהטעמתן הן צורות עבר קל לנסתרת ובינוני לנקבה בגזרת ע"ו (בָּאָה-בָּאָה), וצורות העבר לנסתרים בגזרת ע"ו ול"י (כגון זָנָה, חָלוּ, חָסוּ, מָשׂוּ, צָדוּ, צָפוּ, רָבוּ, רָצוּ, שָׁבוּ, שָׁחוּ, שָׂרוּ). בעברית החדשה, שאימצה את המבטא הספרדי בן חמש התנועות, יש להוסיף עליהן צורות שנודחו בהגייתן, כגון בָּקָר-בּוֹקָר, נַחֵשׁ-נַחֵשׁ.⁶

גם במילים שאין בהן הבחנת משמעות בין הגייה מלעילית להגייה מלרעית קיימת בעיה בגלל היעדר הסימון של ההברה המוטעמת. והלוא הניקוד משמש כיום כעזר לקריאתם של המתקשים בעברית (כגון ילדים או עולים חדשים), והוא מסייע גם לקורא הבקיא בקריאה של מילים קשות ובלתי מוכרות, ובפרט בקריאה של שמות זרים. בכל אלה ניכר עד מאוד חסרון הסימון של ההברה המוטעמת.

לעתים ניתן לזהות את ההטעמה במילים עבריות בדרך עקיפין, על פי הניקוד, כגון בשמות סגוליים מלעיליים דוגמת אָכַל, אָסַף, גָּעַשׁ, זָחַל, בָּרַךְ, פָּרַט. אולם דרך זו יצילה רק בחלק מן המקרים, ורק הבקיאים בדקדוק יכולים להיעזר בה.

פתרון אפשרי לבעיה הוא סימון ההברה המוטעמת בסימן מיוחד. ר' שבתי סופר מפרמישלא הנהיג בסידורו (שנדפס לראשונה בפראג בשנת שע"ז) סימון קבוע של ההברה המוטעמת באמצעות מתג,⁷ וכן נהג ש"ז הענא בסידורו "בית תפלה" (יסניץ תפ"ה). יצחק זליגמן ב"ר הנהיג בסידורו "עבודת ישראל" (רדל היים תרכ"ח) סימון קבוע של הטעמת מלעיל באמצעות מתג בהברה המוטעמת. מילה שאין בה מתג הטעמתה מלרע, וכך הושגה הבחנה בין מלעיל ומלרע באמצעות סימון מקצת המילים בלבד. שיטה זו התקבלה בכמה סידורים.⁸ סידור "רינת ישראל" (שיצא לאור

ורקא, סגול ותלישא קטנה). הטעם השכיח פשטא מוכפל דרך קבע במילים מלעיליות, וכך מסומנת ההברה המוטעמת. כמה מדפוסי המקרא נוהגים להכפיל גם את הטעמים זרקא, סגול, תלישא קטנה ותלישא גדולה, ואילו בכתבי היד סימון כזה בא רק לעתים נדירות. בטעם דחי (מטעמי אמ"ת) אין בדרך כלל סימון להברה המוטעמת, אפילו בדפוסים. לעתים נדירות בא בכתבי היד סימן מיוחד או געיה לסימון מקום הטעם במילים המוטעמות בדחי. ראה י' ייבין, כתר ארם צובה, ניקודו וטעמיו, ירושלים תשכ"ט, עמ' 301; מ' ברויאור, טעמי המקרא בכ"א ספרים ובספרי אמ"ת, ירושלים תשמ"ב, עמ' 175.

6. זאת ועוד: בלשון המדוברת, ובמיוחד בלשון הילדים, יש מונחים שנטבעו באמצעות שימוש במילים מלרעיות בהגיית מלעיל, כגון רָאשׁוֹן, פָּרְסִים, עָנָר. ראה ז' בן־חיים, "לשון עתיקה במציאות חדשה", במלחמתה של לשון, ירושלים תשנ"ב, עמ' 47-48 (המאמר הופיע לראשונה בלשוננו לעם ד [תשי"ג]).

7. ראה סדור מה"ר שבתי סופר, מהדורת י' סין, בולטימור תשמ"ז, ובהקדמה הכללית שם, כרך א, עמ' 12.

8. לסימון ההברה המוטעמת באמצעות מתג יש שורשים קדומים: כבר בכתבי היד הטברניים של

לראשונה בשנת תשל"ל) הלך בדרך אחרת: הוא קבע סימן אחד להברת מלרע וסימן אחר להטעמת מלעיל, והוא משתמש בהם בכל מקום שעלול להתעורר ספק אצל הקוראים. בכמה ספרי דקדוק נהוג סימון אחר: ראש חץ הפונה שמאלה בא מעל ההברה המוטעמת.⁹ אולם תפוצתן של כל הדרכים האלה היא מצומצמת למדי, ועדיין רוב הספרים המנוקדים חסרים סימון של ההברה המוטעמת.

שלוש השאלות שיידונו להלן שונות מהותית מן הבעיה שדנו בה לעיל. בעניין ההברה המוטעמת גרם הניתוק מן הטעמים לחסרונו של סימון אחת ממהויות ההגייה. ואילו בשאלות שנידון להלן קיים קשר של תנאי בין הטעמים לניקוד, וניתוק שתי המערכות גורם להתלבטות בקביעת הניקוד במקרים המתונים בטעמים.

דגש קל בראש המילה

בלשון המקרא לא יבוא דגש באותיות בגדכפ"ת בראש המילה אם מתקיימים שני תנאים: (א) המילה הקודמת מסתיימת בתנועה; (ב) המילה הקודמת מוטעמת בטעם מחבר (משרת).¹⁰

כאשר אין משתמשים בטעמים, אי אפשר להבחין בין משרת למפסיק וממילא אין ההתניה יכולה להתקיים. על הנקדנים לבחור אפוא בין שתי דרכים: הדרך האחת היא לדגש כל אות בגדכפ"ת בראש המילה. הדרך האחרת היא לדון כל מקרה לגופו

המקרא נהוג סימון כזה לעתים רחוקות, במילים המוטעמות בטעם דחי בספרי אמ"ת (ייבין, הערה 5 לעיל, עמ' 301-302; צורת הסימן בכתר ארם צובה היא לעתים כמתג [=געה] ולעתים כמירא). בראש עמד על שימוש כזה בכ"י פריז 328-329, שהוא כתב יד של המשנה שנכתב באיטליה בשלהי המאה הארבע-עשרה. סימון מקום הטעם באמצעות מתג נהוג בו בעיקר בהטעמת מלעיל. ראה מ' בראש, פרקים במסורת לשון חכמים של יהודי איטליה, עדה ולשון, ו, ירושלים תש"ס, עמ' 49-51.

9 ראה למשל מ' גושן-גוטשטיין, ז' ליבנה וש' שפאן, הדקדוק העברי השמושי, ירושלים ותל-אביב תשי"ד, עמ' 11. שימוש אחר נהוג בטבלאות הפעלים והשמות שבסוף ספרו של י"ל בן זאב, תלמוד לשון עברי, למברג תרכ"ו⁶: מתחת להברה המוטעמת בא סימן מתג (שאפשר לראות בו גם את סימן הטעם סוף פסוק). ד' ילין (דקדוק הלשון העברית, ירושלים תשכ"ג³, עמ' 80) מציע לסמן מתג, במקרה הצורך, במילים המוטעמות מלעיל. ע' אורנן (דקדוק הפה והאוזן לתלמיד, תש"ח [ואילן]) מסמן את ההברה המוטעמת בחץ המופנה למטה.

10 לכלל זה כמה חריגים: דחיק ואתי מרחיק (כגון עֶשֶׂה-פָּרִי, וּמִשְׁנֵה-פָּסֶף, אֶרְצָה כְּנָעַן), מילים הפותחות באותיות בב, כפ, ככ (כגון וְיָהּ בְּבֹאֹ, וְאֶכְבְּדָה כְּפָרְעָה, הֲלֹא כְּכַרְמִישׁ) ועוד חריגים ספורים. כללי אהוי ובגדכפ"ת נדונו רבות בספרות המסורה והדקדוק. ראה י' בר זה' שטראק, ספר דקדוקי הטעמים, ליפסיה 1879, דפוס צילום ירושלים תשל"ל, עמ' 28-30; א' דותן, אור ראשון בחכמת הלשון: ספר צחות לשון העברים לרב סעדיה גאון, ירושלים תשנ"ז, עמ' 209-214, 408-413, 422-423.

ולשקול אם יש קשר הדוק, וממילא רצף של הגייה, בין המילה המסתיימת בתנועה ובין המילה שאחריה הפותחת באות בגדכפ"ת.

שתי הדרכים כבר נוהגות בכתבי יד של המשנה: כתב יד פרמה א מטיל דגש כמעט בכל בגדכפ"ת שבראש המילה.¹¹ לעומתו, כתב יד קאופמן מנקד בדרך הקרובה לניקוד המקרא.¹²

ברבות ממסורות הקריאה של עדות ישראל מתקיים בדרך כלל המבטא הסותם של בגדכפ"ת בראש תיבה גם כאשר התיבה שלפניהן מסתיימת בתנועה ויש קשר הדוק בין שתי המילים. שלמה מורג ציין כי כך הוא במסורת של עדת תימן, וקבע בהכללה כי בספרות הכתר-מקראית במסורת זאת "התיבה, היחידה הצורנית הכתובה, היא יחידה עצמאית, וההתניות הקובעות את הריפוי או את הדיגוש אינן מוסכות מתיבה אל חברתה".¹³ אילן אלדר בדק את מסורת הקריאה הקדם-אשכנזית בפיוטים ובתפילות, ומצא כי לרוב מדגישים בגדכפ"ת בראש המילה גם בתנאים שהן רפות במקרא, ואפילו בצירופים מקראיים, כגון "הרי כְּתָר", "אל תתני פִּגְתָּ", "פֶּלֶה תִפְדֶּה". אבל יש כתבי יד הנוהגים בדרך המקרא ומסמנים סימן רפה, כגון "אנו כְּטוֹחִים", "נֶפֶס לְבֹדֶךְ", "היו תְּהִיָּה".¹⁴ גם ייבין, שבדק את מסורת הניקוד הבבלי, מצא כי מסורת לשון חכמים שבניקוד הבבלי שונה ממסורת לשון המקרא, וריפוי בגדכפ"ת בראש המילה כמעט שאינו נהוג בה. לעומת זאת, מסורת לשון המקרא קרובה לכלל הנוהג במסורת הטברנית. אמנם יש כמה חריגים שבהם בגדכפ"ת דגושות בראש מילה אחרי מילה המסתיימת בתנועה והמחוברת בעניינה, אך דוגמות אלה אינן אלא מיעוט ואין בהן כדי לשנות את הכלל.¹⁵

נקדני מהדורות המשנה בנות דורנו מנקדים בדרך כלל על פי הנוהג במקרא (בדומה לנקדן כ"י קאופמן שנזכר לעיל). אולם קשה ביותר להגדיר במדויק את

- 11 בדקתי את מסכת ברכות בכ"י פרמה א ומצאתי שני מקומות בלבד שבהם מסמן הנקדן סימן רפה באות בגדכפ"ת שבראש המילה: "היה כֹּא פֶדֶךְ" (ט, ג), "עד שלא תִנָּץ" (ג, ה). ברוב המקרים סומן דגש בראש המילה, כגון "שבאו בניו" (א, א), "ולא זו בלבד" (שם). בכמה מקומות לא סומן דגש ולא רפה. גם לפי מסורת תימן, "בגדכפ"ת דגושות הן, ואין הקפדה ברפיון כשהן סמוכות לאהו"י" (י' שבטיאל, "מסורת התימנים בדקדוק לשון המשנה [מסכת סנהדרין]", ספר חנוך ילון, בעריכת ש' ליברמן ואחרים, ירושלים תשכ"ג, עמ' 340). כך גם בכתב היד האיטלקי של המשנה משלהי המאה הארבע-עשרה, פריז 328-329. ראה בראש (הערה 8 לעיל), עמ' 52 הערה 257.
- 12 ראה מ"צ סגל, דקדוק לשון המשנה, תל-אביב תרצ"ו, עמ' 34 הערה 2.
- 13 ש' מורג, העברית שבפי יהודי תימן, ירושלים תשכ"ג, עמ' 53-57 (הציטוט מעמ' 57). וראה גם ש' מורג, מסורת הלשון העברית של יהודי בגדאד בקריאת המקרא והמשנה: תורת ההגה, עדה ולשון, א, ירושלים תשל"ז, עמ' 19-20.
- 14 א' אלדר, מסורת הקריאה הקדם-אשכנזית, א: ענייני הגייה וניקוד, עדה ולשון, ד, ירושלים תשל"ט, עמ' 108-113.
- 15 י' ייבין, מסורת הלשון העברית המשתקפת בניקוד הבבלי, ירושלים תשמ"ה, עמ' 339-341.

התנאים שבהם שתי המילים "מחוכרות בעניין". לא ניתן "לשחזר" כביכול את טעמי המקרא שהיו ראויים לבוא בטקסט העומד לניקוד, והתוצאה היא חוסר אחידות בין מנקדים שונים בניקודו של אותו הטקסט.¹⁶

גם מהדירי שירת ימי הביניים מתלבטים בשאלת ריפוי בגדכפ"ת, שהרי כתבי היד שהם מתבססים עליהם אינם מנוקדים בדרך כלל. לרוב ניסו המהדירים ליישם את כללי המקרא בניקודם, כלומר לשחזר את "טעמי המקרא" שהיו ראויים כביכול לבוא בשירים, ולנקד רפה אחרי תנועה בטעם מחבר.¹⁷

16. בדקתי את מסכת ברכות בכ"י קאופמן (ק) ובשלוש מהדורות דפוס נפוצות: אלבק-ילון (ל), קהתי, תשכ"ו (ה), ששה סדרי משנה מנוקדים של הוצאת הספרים "אשכול" (ש). הנה ביטויים שבהם כל המקורות מרפים: "שכבו בניו" (א, א), "ולא זו בלבד" (שם), "אני הייתי בא בדרך" (!; א, ג), "כדברי בית שמאי" (שם), "וסכנתו בעצמי" (שם), "שעברת על דברי בית הלל" (שם) ועוד רבים. הנה ביטויים שבהם כל המקורות מדגישים: "הרי אני פכן שבעים שנה" (א, ה - ק: אין סימון), "אלו ואלו פטורין מן התפלה" (ג, א), "ברוך שעשה נסים לאבותינו במקום הזה" (ט, א), "הוה מודה לו בכלב מאד מאד" (ט, ה), "לא יקל אדם את ראשו פנגד שער המזרח" (שם). להלן המקומות שאין בהם אחידות בין המקורות (תחילה באים סימני המקורות המדגישים, ולאחר הלוכסן - סימני המרפים): "אלא כל מה שאמרו חכמים עד חצות" (א, א) - ה/ש/קל; "כאדם הקורא בתורה" (א, ב) - ק/הלש; "אינו נוהג אלא ביום (בלבד)" (ב, ב) - ש/קהל; "מעשה ברבן גמליאל שקרא בלילה הראשון שנשא" (ב, ה) - ש/קהל; "אמרו לו תלמידיו" (ב, ו, ז) - ה/לש; "רבי נחוניא בן הקנה" (ד, ב) - ה/לקש; "אין תפלתו תתנונים" (ד, ד) - הלש/ק; "אין תפלת המוספין אלא בחבר עיר" (ז, ז) - ש/קהל; "על רבי חנינא בן דוסא" (ה, ה) - ל/קשה; "אם שגורה תפלתו בפני" (ה, ה) - קהל/ש; "בורא פרי העץ/הגפן/האדמה" (ו, א-ב - שש היקרויות) - ש/קהל; "מה מצינו בבית הכנסת" (ז, ג) - קהל/ש; "שלשה שאכלו כאחד/כאחת" (ז, א, ד) - ש/קהל; "וקנה כלים חדשים" (ט, ג) - ש/קהל; "הרי זו תפלת שוא" (ט, ג, א) - ש/הל ק: בהיקרות הראשונה דגש ובשתי היקרויות (רפה); "וישמע קול צוהה בעיר" (ט, ג) - הל/ש; "יהי רצון שלא יהיו אלו בני/בתוך ביתי" (ט, ג) - הל/קש; "שואל את שלום חברו בשם" (ט, ה) - ק/הלש. במהדורה חדשה של משניות קהתי (תשנ"ח) בא דגש דרך קבע בכל הדוגמות שפורטו כאן.

הנוך ילון מעיד על עצמו (במבואו לסדר מועד, תשי"ב, עמ' כז; במהדורות שנדפסו לאחר מכן נדפס המבוא בראש סדר זרעים) כי ניקד על פי הרגשה אינטואיטיבית, וכי לא גיבש לעצמו כללים ברורים כיצד "לשחזר" את "טעמי המקרא" שהיו אמורים לבוא במשנה. ראה גם בספרו, מבוא לניקוד המשנה, ירושלים תשכ"ד, עמ' 28, 121.

17. אביא כמה מקרים לדוגמה. ניתן להתרשם מן הדוגמות כי יש מהדירים המרבים לרפות ויש הממעטים. ח' שירמן, השירה העברית בספרד ובפרובאנס, ירושלים ותל-אביב תשט"ו, ספר ראשון, שירי דונש בן לברט: רפה - "לא תוקש" (עמ' 36, שורה 4), "הגה תמיד" (שם, 5), "נטעי גנים" (שם, 14), "וראשו בהנחה" (37, 27), "וסופות לו פורים" (שם, 30), "וקנא במורה" (שם, 33), "הביאו כהלך" (38, 45), "אשר היתה עוטה / מלוכה פגברים" (שם, 48), "בשבתו בשערים" (39, 64), "עלי כל השרים" (40, 80). דגש - "בעז מלפו קלם" (38, 57) "ישועה גם אורה" (39, 69).

ע' פליישר, היצירות בהתהוותם והתפתחותם, ירושלים תשמ"ד: רפה - "גדלו ורוממו בנועם הגיון" (145, 3), "טהרה בהדר ועבות וכפות ועברי נחלה" (146, 15), "קדושתו בכל יום

רב סעדיה גאון מביא עדות מעניינת שרפיון בגדכפ"ת נהג בזמנו בדיבור החי בארמית:

מנהג לשון אבותינו הוא [...] ואין זה נוהג במקרא בלבד, אלא בכל הדיבור והשיחה, אף בקרב הנשים, כמו שמספרים, כי אישה אחת הלכה אל המורה ואמרה לו "יא ספרא לפני ברי", כלומר שלח את בני, ולא אמרה פרי דגוש. ואחת מהן קראה לבנה גד גד דגוש ולא נענה, ואז קראה יא גד רפי, מפני שהוסיפה יא.¹⁸

בניקוד טקסטים בעברית החדשה מעדיפים בדרך כלל לבחור בדרך הפשוטה יותר ולוותר לחלוטין על ריפוי אותיות בגדכפ"ת בראש המילה. בשנת תרפ"ח, בגיליון הראשון של לשוננו, קרא קדיש יהודה סילמן "לבטל את כל דין הרפאת בגד כפת אחרי יהו"א נסתרות", והעורך אברהם אברונין מוסיף הערת הסכמה ומעיר כי נהג כך הלכה למעשה בספר הדקדוק שכתב (ספרו, נתיבות הדקדוק, הופיע בשנת תרפ"א).¹⁹ סילמן מתלבט כיצד ראוי לנהוג בלשון "סמיכות מפרשת", ואברונין

תערוך" (147, 37), "תמימי בצדקתי אסתירהו" (שם, 43), "גדודים נושאי כסאי פניתים בשמך" (261, 3), "טפסריך גור אריה בהתאירי" (שם, 15), "יעדתי במרום מראשון לקשור" (19, 262). דגש - "לשמרך פקרב מחניך" (146, 21), "ואענהו פיום גורתי ים סוף והעברתיהו" (147, 47), "אצים באימה פדכיר הועד" (256, 1).

ש' אליצור, שירה של פרשה, ירושלים תשנ"ט: רפה - "נוצרינו ינצרו ככבת" (עמ' 152, שורה 15), "יפציחו אלה במרומים" (154, 13), "מקדישים אלה בנעמים" (שם, 16). דגש - "ואלה אש ואלה בית אש" (154, 6), "חלים אלה בנפיש" (שם, 8).

פרופ' שולמית אליצור אמרה לי כי יהודה אבן-שמואל התלבט כל ימיו בשאלה זו, ולבסוף הכריע לרפות רק במקרים של צירוף סמיכות. אני מודה לה על שיחתה עמי בנושאי מאמר זה. פירוש לספר יצירה, מהדורת למברט, פריז 1891, עמ' 45 (במהדורת י' קאפח, ירושלים תשל"ב, עמ' עח). התרגום המובא פה הוא תרגומו של זאב בן-חיים (לקט מקורות לתולדות הדקדוק העברי, קונטרס ב, ירושלים תש"ט, עמ' 10). ילון הביא את העניין כולו בדיון על ניקוד המשנה בספרו (הערה 16 לעיל), עמ' 121.

19. ראה ק' סילמן, "בגד כפת הסמוכות ליהו"א", לשוננו א (תרפ"ח), עמ' 210-211. יש להסתייג מקביעתו של סילמן כי "בתנך גופו, כידוע, שורת ערוביה גדולה מאד בענין זה [...] באין יודע מדוע פה כך ומדוע שם אחרת". כללי המקרא נדונו בהרחבה אצל בעלי המסורה ואצל המדקדים הקדמונים ואין בהם "ערוביה". הקושי הוא ביישום הכללים האלה בטקסטים שמחוץ למקרא.

מעניין לעקוב אחר השינויים בדיון בשאלת בגדכפ"ת בראש המילה בספרי הלימוד. בספר המסורתי תלמוד לישון עברי (1866; הערה 9 לעיל) מובאים רק כללי המקרא (מאמר ב, סעיפים מא-מג). כך גם בספרו של דוד ילין (הערה 9 לעיל, פרק 24, עמ' 107-111) ובספרו המפורט של צ' הריזוב, דקדוק הלשון העברית מימות ילדותה... בהסקת מסקנות ללשון שבימינו, תל-אביב תשי"א, עמ' 179, 183. לעומת זאת, בספרו של ע' אורנן (הערה 9 לעיל) מובאים חוקי הניקוד המקראי בסעיפים מיוחדים בסוף הספר (סעיפים 144-145), ונאמר שם: "לניקוד חוקים מיוחדים במקרא. בשעה שאין משתמשים בלשון מקראית אין נוהגים לפיהם [...]

מציין כי נהג להדגיש בגדכפ"ת גם במקרה הזה, בהסתמך על מקרים מסוימים במקרא. בשנת תשי"ג ביקר יצחק אבינרי קשות את המדקדים התובעים להנהיג ריפוי בגדכפ"ת בלשון ימינו, ולדעתו ראוי למעט בריפוי כזה גם בניקודן של משניות וסידורים. אבינרי מביא חומר מגוון שליקט בנושא וקובע לסיכום: "סוף דבר: רפיון בכפ"ת אחר אהו"י הוא מן הדברים שלא רק רובם קשה: אף מיעוטם קשה. יש להסתפק במיעוט דמיעוט, ובעיקר - בכיטויים השאלים משפת המקרא, ואף בהם יש לעיין יפה אם אין מקום לדגש".²⁰

דומה כי הדרך שהציעו המדקדים האלה התקבלה בעברית החדשה. שרדו בה כמה מקרים ספורים של ריפוי אותיות בכ"פ בראש המילה בהשפעת המילה הקודמת, כגון אחרי כן, לפני כן, אף על פי כן, לא כן?, לא כלום.²¹ אולם אלה רק שרידים, ודקדוק העברית החדשה של האקדמיה אינו מכיר בתופעת הריפוי. הדבר משתקף בהחלטת האקדמיה משנת תשמ"א: "מותר לדגש את אותיות בג"ד כפ"ת אחרי מלות השלילה אי-, לא-, כגון אי-בהירות"; כלומר הדגש יכול לבוא אפילו אחרי תחיליות, שהקשר בינן ובין המילה הדוק ביותר.²² לאחרונה הוחלט על ניסוח

באותיות בכפ-גדת בראש המלה אין דגש קשין אם המלה הקודמת מסתיימת בתנועה ואם יש קשר בין המלים". ספרים אחרים, כגון הדקדוק העברי השמושי (תשי"ד; הערה 9 לעיל) מתעלמים לחלוטין מן הניקוד במקרא ומורים להדגיש כל בגדכפ"ת בראש המילה (במהדורת תשכ"ה ואילך בא "פרק השלמה בתורת ההגה למתקדמים", ושם הבחנה בין לשון המקרא ובין לשוננו היום). וראה גם ש' בהט, "בניי-ברק או בניי-ברק", לשוננו לעם מג (תשנ"ב), עמ' 155.

20. "אבינרי, "דגשות ורפיון של בכפ"ת אחרי אהו"י", יד הלשון, תל-אביב תשכ"ד, עמ' 105-108 (נתפרסם לראשונה בשבט תשי"ג).

21. ראה למשל נ' נצר, הניקוד הלכה למעשה, תל-אביב 1976, עמ' 37. [תוספת בעת ההגהה: ראה י' רשף, "ריפוי בכ"פ בראש מילה אחרי מילה שמסתיימת בתנועה", הזמר העברי בראשיתו, ירושלים תשס"ד, עמ' 103-106.]

22. החלטות בדקדוק ומילים בשימוש כללי, ירושלים תשנ"ה, עמ' 7. בריון במליאת האקדמיה ללשון העברית הדגישה שושנה בהט כי אין האקדמיה פוסלת את הריפוי בצירופים כגון אי בהירות, ועד להחלטה "נהגנו במילונים לראות את המלים האלה כצירוף של מלה אחת". החלטת האקדמיה באה להתיר גם את דרך הדיגוש (זיכרונות האקדמיה ללשון העברית כה-ל, ישיבה קנא מיום ג' בסיוון תשמ"א, עמ' 94).

בדיקה במילוני האקדמיה מעלה כי בניקוד המונחים חל שינוי שיטתי. בימי ועד הלשון ובשנותיה הראשונות של האקדמיה אותיות בגדכפ"ת שאחרי תחיליות נוקדו רפות, ואילו מראשית שנות השבעים ואילך הן נוקדו דגושות. למשל בגדכפ"ת רפות במונחים האלה: אי פְּרִיק (מתמטיקה, תרצ"ג), לא תְּקִין (רפואה, תרצ"ט), אי כְּנֹת, דו תְּדַעַה (פסיכולוגיה, תשי"ב), אי פְּרֵעוֹן (משפט, תשי"ז), אֶשְׁלֶגְן דו גְּפִרְיָתִי (צילום, תשכ"ח), אי תְּאֹס, אִיתוֹת דו תְּדָרִי (קשר ואלקטרוניקה, תשל), לא דְּחִיס, אי דְּחִיסוֹת (מכניקה, תשל"ג). לעומת זאת בגדכפ"ת דגושות במונחים סְּכַנְר דו תְּרַנִי (ימאות, תשל), מְּשַׁאכָה דו בְּרָגִית (משאבות, תשל"ד), דְּגָלִיל דוּרְפֵס (דגים, תשמ"א), אִי-תְּלוֹת (מתמטיקה, תשמ"ה), אִי-כְּשֵׁר (דמוגרפיה, תשמ"ז), אִי-בְּלִיעָה (רפואת שיניים, תשנ"א), חֶפְשֵׁ דוּרְפֹוּנִי (בינה מלאכותית, תשנ"ז); קֶטֶר דוּרְפִתִי, אִי-בְּשִׁלוֹת (רפואה, תשנ"ט), לא-תְּלוֹי (דיפלומטיה, תשנ"ט).

חדש של ההחלטה, והוא ניסוח החלטי יותר: "בג"ד כפ"ת בראש תיבה דגושות גם כשהתיבה באה אחרי נסמך, מילת יחס או מילית המסתיימים בתנועה. למשל: פְּלִי בִית, לְפָנֵי בּוֹאוּ, דוּרְפֹוּנִי, אִי-בְּהִירוֹת, לא-פְּעִיל. יוצאים מן הכלל: הצירוף 'לא כלום' וצירופי 'כן' - 'לפני כן', 'אחרי כן', 'כמו כן', 'אף על פי כן', '(ה)לא כן' וכיו"ב".²³

ועוד הערה בשולי הדברים: כידוע, הדגש באותיות בגדכפ"ת אינו פונמטי, ולכן אין כל שינוי במשמעות אם יסומן דגש קל בראש המילה או אם לא יסומן. דוגמה נדירה של שיר שמשמעותו תלויה בריפוי האות שבראש המילה היא השיר "איה צבי עלג" לרבי שמואל הנגיד. נושא השיר הוא עלגות הלשון של העלם, המתכוון לבטא מילה אחת, אך יוצאת מפיו מילה אחרת שמשמעותה הפוכה:

בְּקֶשׁ לְדַבֵּר 'רַע' וְאָמַר לִי "גַע" - גִּשְׁתִּי אֲנִי כְּאֲשֶׁר לְשׁוֹנֵי עֲנָה;
חֶפֶץ אָמַר "סוּרָה" וְאָמַר "סוּגָה" - חֲשַׁתִּי אֲלֵי סוּגָה כְּמוֹ שׁוֹשְׁנָה (שורות 5-4).

שני זוגות של מילים באים בשיר: רַע-גַע, סוּרָה-סוּגָה. מן הזוג השני ברור שהעלם החליף בדיבור רי"ש וגימ"ל רפה, ועל כן גם בזוג הראשון הגה העלם גַע, בגימ"ל רפה. הניקוד הזה מתאפשר בשיר מפני שהמילה הקודמת, לֵי, מסתיימת בהברה פתוחה.²⁴

מצב מעניין נוצר בטקסט העוסק בהוראת דרך הקריאה של מילה מסוימת, למשל במאמר התלמוד "תלמידי חכמים מרבים שלום בעולם. שנאמר: 'וכל בניך למודי ה' ורב שלום בניך' (יש' נד, יג). אל תקרי 'בניך' אלא 'בונִיך'" (ברכות סד ע"א ועוד), הנאמר בסוף תפילת מוסף של שבת (ובחלק מן הנוסחים גם בסוף תפילת שחרית של חול ואחרי פרק "במה מדליקין" הנקרא כליל שבת). בסידורים רבים מנוקדות המילים בְּנִיךְ, בּוֹנִיךְ בכפ"ת דגושה, אף שהיא באה כאן לאחר תנועה, שהרי כאשר

לכלל שהותווה כאן יש הריגים אחדים לכאן ולכאן, כגון אי פְּרִירוֹת (צילום, תרצ"א), אי תְּלוֹת (מתמטיקה, ת"ש), אי פְּעִילוֹת (תרבות הגוף, תשי"ח). קרקע לא פְּשָׁלָה (קרקע, תשכ"ו), הֶתְקַרְנוֹת לא-תְּקִינָה (רפואת שיניים, תשנ"א). הנתונים נלקחו ממאגר המונחים של האקדמיה ונבדקו באדר תשס"ב.

23. ההחלטה התקבלה בישיבה רעא (אדר ב תשס"ג). החלטות, תשס"ג, § 4.2.2.

24. אני מודה לידידי ד"ר ציון עוקשי שהפנה את תשומת לבי לשיר זה. וראה מ' זולאי, "העלמה המגממת" בשירת הנגיד", לשוננו לעם ד (תשי"ג), עמ' 17-19. השיר נדפס בלא ניקוד במהדורת ד' ששון, דיואן שמואל הנגיד, אוקספורד תרצ"ד, עמ' קו. במהדורת א"מ הברמן (כל שירי רבי שמואל הנגיד, ספר שלישי, תל-אביב תש"ו, עמ' 66) הגימ"ל במילה גַע רפה (כך גם אצל י' לוין, שמואל הנגיד: חייו ושירתו, תל-אביב תשל"ד, עמ' 130, אף שהוא מצטט את שירמן!). במהדורת ד' ירדן (דיואן שמואל הנגיד - בן תהלים, ירושלים תשכ"ו, עמ' 296) הגימ"ל דגושה. כן גם אצל ח' שירמן (הערה 17 לעיל), א, עמ' 156.

קוראים את הפסוק מישעיהו יש להדגיש את הבי"ת. אבל בכמה סידורים בנוסח עדות המזרח מצאתי בי"ת רפה בשתי המילים.²⁵

שינוי הניקוד במילה מוקפת

בלשון המקרא, מילה המסתיימת בהברה סגורה המנוקדת בחולם (חסר) או בצירי, והיא מוקפת למילה שאחריה, ניקודה משתנה בדרך כלל: החולם הופך לקמץ קטן והצירי הופך לסגול. כלל זה אינו מוחלט אך נוהג ברוב המקרים.²⁶ מערכת ניקוד שאין בה טעמים היא גם חסרת מקפים,²⁷ ועל כן עולה השאלה אם שני שינויי הניקוד האלה נוהגים בה.

יש להעיר כי שינוי הניקוד מחולם לקמץ ומצירי לסגול הוא תופעה טברנית מובהקת. בניקוד הבבלי אין היא נוהגת, וגם בתיבות "מוקפות" באים סימני צירי וחולם.²⁸ גם במסורת ההגייה הספרדית אין ביטוי פונטי לשינוי הניקוד (אף שהוא כתוב בספרי המקרא, כירושה ממסורת טבריה), שהרי במבטא זה אין הבחנה בהגייה בין חולם לקמץ קטן ובין צירי לסגול. לפיכך אין לייחס משמעות רבה לניקודו של נקדן בעל מסורת הגייה ספרדית: אם ניקד בקמץ קטן ובסגול, הרי הדבר מבטא אימוץ גרפי של שיטת הניקוד הטברנית גרידא.

25. הנה כמה דוגמות לסידורים שבהם שתי המילים דגושות: סדר עבודת ישראל (רדליים תרכ"ח), סדור מה"ר שבתאי סופר (בולטימור תשנ"ד), רינת ישראל (בכל הנוסחים, גם בנוסח עדות המזרח). סידורים שבהם שתי המילים רפות: איש מצליח (בני ברק תשנ"ז), סידור החיד"א בנוסח ק"ק ספרדים (ירושלים תש"ס), וזרה השמש – נוסח יהודי מרוקו (ירושלים תשנ"ח), יסוד מלכות (תשנ"ט). ואילו סדור יחזה דעת (ירושלים תשנ"ה) מנקד בפיך גוש ובוניך רפה, כנראה משום שהמילה בפיך מפורשת ומנוקדת בכתוב ואילו המילה בוניך עולה מן הדרשה. קשה למצוא התניה ברורה מתי משתנה הניקוד ומתי אינו משתנה. שני גורמים משפיעים במידת מה על שינוי הניקוד. הגורם האחד הוא פונטי: המילה הבאה מוטעמת בראשה. דוגמות: שְׁלֹש־אֵלֶּה לעומת שְׁלֹש־מֵאוֹת, שְׁלֹש־עֶשְׂרֵה; בְּרִבְכֶּךָ וְרִבְכֶּכָּה לעומת וְרִבְכֶּכָּה; שְׁש־הֵנָּה לעומת שְׁש־מֵאוֹת, שְׁש־עֶשְׂרִים. הגורם האחר, שהשפעתו מועטה, הוא קיום קשר תחבירי הדוק בין המילים (כגון נסמך וסומך). דוגמות: פָּתַם לְבָבִי, תָּס־דָּרְךָ לעומת תָּס־וְיָשָׁר; חֶקֶעוֹלָם לעומת חֶקֶחַג [עַל־פְּנֵי־מַיִם] (אבל: חֶקֶתָן).
26. יש להבחין היטב בין המקף במקרא, שהוא סימן לחיבור מוזיקלי בין שתי מילים, ובין שני שימושיו של המקף בעברית החדשה: כסימן לחיבור מילים שביניהן קשר תחבירי הדוק וכסימן דקדוקי פורמלי לצורת הנסמך (בעיקר בספרי דקדוק). בציטוט של פסוקים מן המקרא אין מקום להעתיק את המקפים אם אין מעתיקים את טעמי המקרא. ראה מאמרי: "כיצד מצטטים מן התנ"ך", לשוננו לעם מב (תשנ"א), עמ' 60-61.
27. ראה ייבין (הערה 15 לעיל), עמ' 373-375. לדעת ייבין, החולם והצירי בתיבות "מוקפות" כאלה הם קצרים. אולם סברה זו נסמכת על ההשוואה למסורת הטברנית, ואף מעמדן של התיבות כמוקפות נסמך על המסורת הטברנית, שהרי במסורת הבבליית העתיקה אין טעמים משרתים וממילא אין הקפה.

יתר על כן, גם במקום שהוטעמה תורה שבעל פה בטעמים, אין השיטה דומה לשיטה הטברנית במקרא. המקף משמש בכל מילה שאין בה טעם מפסיק, וממילא אין שימוש זה גורם לשינוי הניקוד כמו במקרא. כך למשל מצינו בכ"י פרמה ב של המשנה "אם יש לו ליזבז עורף", "ולמה הוּזְכַּר רימוני בדן", "הפלל לפימה שהוא אדם".²⁹

שינוי הניקוד במילה מוקפת אינו משפיע על משקל השיר על פי חוקי שירת ספרד, וממילא אי אפשר להוכיח כיצד ניקדו המשוררים. אפשר גם להניח שהמשוררים לא ייחסו חשיבות לשאלת הניקוד, שהרי אינו מעלה ואינו מוריד לא לעניין ההגייה ולא לעניין משקל השיר.³⁰

בדיקה חטופה שערכתי בכ"י קאופמן ובניקודן של מהדורות משנה בנות ימינו לא העלתה דוגמות של שינוי הניקוד מחולם לקמץ קטן מחמת ההקפה. לעומת זאת בא לעתים סגול במקום צירי במעמדים כאלה.³¹

במבטא הישראלי, שני השינויים (חולם-קמץ קטן, צירי-סגול) אינם מובהקים בהגייה, והשאלה מצטמצמת אפוא לתחום הניקוד.³² האקדמיה ללשון העברית החליטה להתעלם מהשפעת ההקפה על הניקוד ולנקד כל מילה בצורתה הלא-מוקפת, היינו בחולם או בצירי, ולא בקמץ קטן או בסגול.³³

29. ליקטתי את הדוגמות האלה מן הציטוטים של קטעי משנה מוטעמים שהביא בראש (הערה 41 להלן), עמ' 53.
30. מהדירי שירת ימי הביניים משתמשים בסימן המקף בהקשרים שונים. לשם דוגמה: הברמן (הערה 24 לעיל) מסמן מקף אחרי מילים כגון אַת, כָּל, כֵּן, עַד. ירדן (הערה 24 לעיל) משתמש במקף לציון צירופי סמיכות או צירופים אחרים, וכן לציון מילה הנחלקת מחמת המשקל. לדוגמה: "תן לי מעותי [...] תן לי מה שהוניתני" (בבא מציעא ד, ד); בכ"י קאופמן הראשון בסגול והשני בצירי, ילון, קהתי ואשכול מנקדים את שניהם בסגול. "ממור לי בדינר בשר" (ביצה ג, ז); כ"י קאופמן וכל שלוש המהדורות הנזכרות מנקדים בחולם.
31. כללי הכתיב חסר הניקוד כמעט אינם מושפעים משינויי הניקוד במילים מוקפות, וזאת מפאת העיקרון הקובע שצורות נגזרות יכתבו כמו צורת היסוד. למשל, גם לוי הייתה מתקבלת הצורה אָמְרֵלוּ, הרי הכתיב חסר הניקוד היה אמור לו, על פי צורת היסוד אָמַר. רק כתיבה של המילה כל מושפע משינויי הניקוד. לפי החלטת האקדמיה, "המילה כל מנוקדת בקמץ קטן כשהיא נסמכת לאחריה (ובכתיב חסר הניקוד: כל), ובחולם חסר כשהיא עומדת לעצמה (ובכתיב חסר הניקוד: כול)". ראה גם כללי הכתיב חסר הניקוד, טבת תשס"ב, עמ' 40 הערה 4.
32. ההחלטה התקבלה בשנת תשנ"ז ושולבה במהדורה החדשה של כללי נטיית השם שהתקינו רונית גדיש וענית גונן (לשוננו לעם נא-נב [תש"ס-תשס"א], עמ' 173 ועמ' 176): כלל א מכללי הצירי – הצירי בצורת הנסמך: "שמות המסתיימים בצירי – בין שהוא מתקיים בנטייה ובין שהוא מתבטל – מנוקדים בצירי גם בצורת הנסמך. למשל: לִבִּי, שָׁם, חֶבְרֵי, הַבְּדֵלִי" (וראה הערה 1 שם).
33. כלל ב מכללי החולם – החולם החסר בצורת הנסמך: "חולם חסר הבא בהברה האחרונה מתקיים בצורת הנסמך. למשל: בַּר (כפיד), הַסִּי, חֶקֶי, לֵאסִי, חֶרְטָסִי. אבל המילה כל מנוקדת בקמץ קטן כשהיא דבוקה לאחריה (ובכתיב חסר הניקוד: כל), ובחולם חסר כשהיא עומדת לעצמה (ובכתיב חסר הניקוד: כול). למשל: כָּל חֶבְרֵי האַרְגוֹן, כָּכָל שְׁעָה,

שתי מילים נקבעו כחריג לכלל הזה: את, כל.³⁴ שתי המילים האלה באות במקרא ברוב המקרים כשהן מוקפות לאחריהן וניקודן אָת, כָּל.³⁵ דרך הניקוד הזאת נקבעה ככלל בעברית החדשה.

לא כן הוא במילה מָאָת. מילה זו אינה באה במקרא אלא בטעם לעצמה וניקודה תמיד בצירי, מָאָת.³⁶ ניקוד זה נקבע אפוא גם בעברית החדשה.³⁷

תוצאתה של החלטת האקדמיה היא שחוקי הניקוד של העברית החדשה מבחינים בין שתי משמעויותיה של המילה את: מילית המושא מנוקדת בסגול, ומילת היחס – בצירי. יש להדגיש כי במקרא גופו אין הבדל בניקוד בין שתי משמעויות המילה, והניקוד בשני המקרים נקבע על פי חוקי ההקפה, שהם חוקים מוזיקליים הקשורים בטעמים.³⁸ אולם בעברית החדשה הוחלט לנקד את מילת המושא בסגול, ואילו במילת היחס את אין משתמשים אלא כש"ם השימוש בראשה, וכמקרה הזה היא תנוקד בצירי.

צורות הפסק

צורות הפסק באות כלשון המקרא במבנים הראויים להפסק. כאשר המילה מוטעמת באתנחתא או בסוף פסוק, צורת הפסק באה ברוב מוחלט של המקרים. לעתים באה צורת הפסק גם בטעמים מפסיקים נוספים, שכוח הפסק שלהם חלש יותר.³⁹

לְכָל דֹרֶשׁ, כָּל שְׂרוּחַ הַבְּרִיּוֹת נוּחָה הַיָּמֵנוּ; לְעוֹמֵת: הַכָּל יוֹדְעִים, מִסְפָּר יוֹדַע כָּל" (בהמשך באה הערה על הניקוד במקרא).

34. למעשה, גם ניקוד המילה בן הוא בבחינת חריג. ניקוד המילה במקרא אינו קשור לחוקי ההקפה אלא למעמד המורפולוגי של המילה; צורת הנפרד מנוקדת בצירי וצורת הנסמך בסגול. חוק זה נקבע בהחלטת האקדמיה גם בעברית החדשה (ראה הערה 33 לעיל, כלל א מכללי הצירי, הערה 1). וראה א' דותן, ספר דקדוקי הטעמים לר' אהרן בן משה בן אשר, ירושלים תשכ"ז, שער ו, עמ' 117, 193.

35. המילה את (ואת) באה במקרא מוקפת למילה שאחריה כ-8500 פעמים, ובטעם לעצמה כ-1000 פעמים. המילה כל (כפני עצמה או כשאותיות שימוש בראשה) באה מוקפת למילה שאחריה כ-4300 פעמים, ובטעם לעצמה כ-850 פעמים.

36. במקרא 125 היקריות. במקום אחד הטעם במילה "נסוג אחור" והאל"ף מנוקדת בסגול: "מָאָת שָׁמַר" (מל"א טו, כד).

37. וזה לשון החלטת האקדמיה: "מיליות אחדות מנוקדות בסגול, כגון אָת, אָל, פֶּן. במילת היחס מָאָת האל"ף מנוקדת בצירי. במקרא ניקוד המילה את תלוי בהקפה: אָת קלעי החצר אָת עֲמִדוֹ וְאָת אֲדָנִיָּה (שמות לה, זז)" (החלטות, תשס"ג, 2.5.5).

38. השווה: "אָת כְּדָלְעָמָר" (בר' יד, ט) לעומת "וַיִּזְכֹּר אֱלֹהִים אֶת-בְּרִיתוֹ אֶת-אַבְרָהָם אֶת-יִצְחָק וְאֶת-יַעֲקֹב" (שמי' ב, כד). רשימה של הפסוקים בתורה שבהם המילה את משמשת כמילת יחס באה במסורה הבבלי. ראה ייבין (הערה 15 לעיל), עמ' 1120.

39. על צורות הפסק במקרא ראה בפירוט בספרו של י' בן-דוד, צורות הקשר וצורות הפסק בעברית שבמקרא, ירושלים תשנ"ה.

בטקסט שאין בו טעמים קשה לשער היכן כוח ההפסק מקביל לזה של אתנחתא והיכן הוא חלש יותר.⁴⁰ אף על פי כן, צורות הפסק נפוצות גם מחוץ למקרא. הן מצויות בכתבי יד מנוקדים של המשנה, ושגורות גם בפיוטים, בשירת ספרד ובשירת ההשכלה.

בבדיקת שימושן של צורות ההקשר וההפסק במשך הדורות ראוי לבחון שתי שאלות: האחת, האם צורות הפסק קיימות לצד צורות הקשר; והשנייה, במקום שבאות צורות הקשר והפסק, האם תפוצתן דומה לתפוצה המקראית, או שמא מצויות גם צורות הקשר בהפסק וצורות הפסק בהקשר. את השאלה השנייה ראוי לבחון במקומות מובהקים בלבד, היינו מקומות של הקשר מובהק שאין בו כל עצירה ומקומות של הפסק מובהק, כלומר סוף המשפט. במקרי ביניים הלוא אף במקרא גופו אין הגדרה חותכת מהו מקום הראוי להפסק במילים שאינן מוטעמות באתנחתא ובסוף פסוק, קל וחומר בטקסטים שאין בהם כלל טעמי המקרא.

בדיקה של לשון המשנה בכתבי יד מראה שבאופן עקרוני נשמרת בה המגמה המקראית של הפסק והקשר. משה בר-אשר בדק את צורות ההקשר וההפסק במשנה בכ"י פרמה ב, שיש בו ניקוד וטעמים,⁴¹ ומצא כי כתב היד הזה "מייצג מסורת לשון חכמים הקרובה קרבה מרעית למסורת הטברנית של המקרא". החריגים מועטים; בדגמים בודדים שליטה צורת הפסק (הוּפְעָלָה/הוּפְעָלוּ, פְּעִי, פְּעִי) ובדגמים בודדים שלטת צורת ההקשר (אַחַת, פְּעַל, פּוֹעֵלֶת).⁴²

40. קושי זה אינו חמור כל כך, שהרי בכל טקסט קל למצוא מקבילה לסוף פסוק. מצד אחר, ההתניה במקרא עצמו אינה פשוטה וניכרת בה השפעה של גורמים רבים (ראה בן-דוד, בהערה הקודמת, ומאמרי "סודן של צורות הפסק", תרביץ סח [תשנ"ט], עמ' 437-447). משום כך אין לומר בהחלטיות כי בטקסט שאינו מנוקד אבדה ההתניה, שהרי זו לא הייתה קיימת מעולם באופן מוחלט.

41. מ' בר-אשר, "צורות הקשר וצורות הפסק בלשון המשנה (על פי מסורת כתבי-יד פארמה ב)", מחקרים בלשון ד (תש"ן), עמ' 51-100. וראה גם ג' הנמן, תורת הצורות של לשון המשנה על פי מסורת כתבי-יד פרמה (דה-ירוסי 138), תל-אביב תש"ם, עמ' 39-62.

42. שם, עמ' 93-94. מעניין להשוות את הממצאים בכתבי היד עם ניקוד משניות הנהוג בימינו. להלן לקט לא שלם מן המסכתות הראשונות בסדר זרעים. נבדקו שלושה דפוסים נפוצים (ל = אלבק-ילון; ה = קהתי [תשכ"ז ותשנ"ח]; ש = הוצאת אשכול). לאלה השווה הניקוד בכ"י קאופמן (ק). מימין ללוחסן באות צורות הפסק ומשמאלו צורות הקשר.

"ובבקר יעמדו" (א, ג) – קל/שה; "אפילו שעה אחת" (ב, ה) – ש/קלה; "אסטניס אני" (ב, ו) – קש/לה; "קברו את המת והזורו" (ג, ב) – קל/הש; "תפילת המנחה עד הערב" (ד, א) – ש/קלה; "על הכסת" (ח, ג) – קל/הש; "נוטל את נפשך" (ט, ה) – קש/לה; "בכל ממונך" (ט, ה) – קש/לה; "פאה אחת" (פאה ב, ה) – ש/קלה; "יוכן בכרם" (ג, ג) – קלה/ש; "כדי שלא יפחתו" (ד, ה) – קל/שה; "עד שלא נגמר" (ד, ח) – קל/הש; "אינן פרט, אינן לקט" (ו, ה) – קלה/ש; "בסלע" (ח, ז) – ש/קלה; "יבאו ויאכלו" (דמאי ד, ד) – ל/קשה; "בירושלים" (ו, ד) – לה/ש/ק; "שמך" (ו, ו) – קל/הש; "חמשה לא יתמו" (תרומות א, א) – קלה/ש; "ואם תרמו" (שם ועוד) – קל/הש.

ישראל ייבין חקר כתיבי יד של לשון הפיוט ומצא כי בצורות הסביל בבניינים פועל והופעל רוב התיבות באות בצורת הפסק. יש גם נטייה חזקה לשימוש בצורות הפסק במשקל קָטִי, וצורות ההפסק קָטִי, קָטִי משמשות אפילו בסמיכות. מבחינה זאת ייבין רואה את לשון הפיוט כלשון הממשיכה קו התפתחות הניכר בהשוואת לשון המקרא אל לשון חכמים, ולדבריו מסתבר לראות את לשון הפיוט בתחום זה כשלב כלשון חיה ומתפתחת.⁴³ מדבריו אלה של ייבין משתמע כי מחוץ לצורות שציין נוהגות בדרך כלל צורות הקשר והפסק בתפוצה דומה לתפוצתן במקרא.⁴⁴

גם בשירת ספרד נוהגות צורות הקשר והפסק, ובמקרים רבים תפוצתן מתאימה לזו הנוהגת במקרא.⁴⁵ אולם לפעמים באות צורות הסוטות במובהק מכללי ההקשר וההפסק, וככל הנראה נעשה הדבר מחמת "דוחק השיר": המשורר בחר את הצורה על פי התאמתה למשקל, גם אם לא התאימה למעמדה של המילה במשפט. אסתר גולדנברג ציינה את ריבוי צורות ההפסק בהקשר והביאה כמה דוגמות.⁴⁶ ומצויות גם צורות הקשר הבאות בהפסק.⁴⁷

צורות ההפסק נמצאות גם בשירה העברית החדשה. צורות הפסק מרובות באות בשירי ביאליק והן מתאימות במיוחד למשקל המלעילי שלהם (לדוגמה, בשיר

ניתן להתרשם מחוסר האחידות המשתקף פה. ניתן לראות כי קהתי אינו מביא כלל צורות הפסק (פרט לחריג אחד: תרומות א, א). ניכר קשר בין ילון ובין כ"י קאופמן, שהיה לפניו. ילון מעיד בספרו: "צורות כתיב וניקודים ישנים ופירורי מסורות שבעל פה לימדוני לנהוג בפועל, בענייני הפסק, על דרך המקרא, גם בהפסק מועט" (מבוא לניקוד המשנה, עמ' 47; וראה גם שם, עמ' 57).

⁴³ "ייבין, 'אופייה של לשון הפיוט', מחקרים בלשון העברית ובלשונות היהודים מוגשים לשלמה מורג, בעריכת מ' בראשר, ירושלים תשנ"ו, עמ' 110-109.

⁴⁴ וראה גם א' אלדר, מסורת הקריאה הקדם-אשכנזית, כרך שני: ענייני תצורה, עדה ולשון, ה. ירושלים תשל"ט, עמ' 386-389, וברשימה הביבליוגרפית הבאה שם, עמ' 389.

⁴⁵ בחינה של צורות ההקשר וההפסק בשירת ספרד נסמכת בעיקר על התאמת המילים למשקל השיר. בדיקה כזאת חושפת בדרך כלל את הנוסח שהתכוון לו המשורר, והיא מהימנה יותר מבדיקת הניקוד בכתב היר, המשקף את קריאתו של הנקדן שאינה זהה בהכרח לזו של המחבר. מה גם שבמקרים רבים כתיבי היד אינם מנוקדים או מנוקדים ניקוד חלקי בלבד.

⁴⁶ ראה א' גולדנברג, "דוחק השיר בתורת הלשון העברית בימי הביניים", מחקרי לשון מוגשים לזאב בן-חיים בהגיעו לשיבה, בעריכת מ' בראשר ואחרים, ירושלים תשמ"ג, עמ' 127 הערה 13 ועמ' 141 הערה 24. לעתים העדיף מהדיר לנקד בהתאם למעמד התחבירי, אולם משקל השיר מורה על צורת הפסק בהקשר, כגון בתחילת שירו של שמואל הנגיד "יום צר ומצוק": "צָרָה וְאוֹחֵל לִישַׁעַף וְשֹׁגֹבֵף". שירמן ניקד לִישַׁעַף שהרי המילה באה בהקשר, ואילו הברמן וירדן ניקדו לִישַׁעַף על פי משקל השיר (שירמן [הערה 17 לעיל], עמ' 78; א"מ הברמן, כל שירי רבי שמואל הנגיד, א, תל-אביב תש"ה, עמ' 151; ירדן [הערה 24 לעיל], עמ' 3).

⁴⁷ ראה למשל צורות הקשר רבות בשירו של שמואל הנגיד "יום צר ומצוק" (שירמן [הערה 17 לעיל], עמ' 78-79) ובשירו של יהודה הלוי "אהבה" (שם, עמ' 466). במכתם של משה אבן עזרא באה הצורה שָׁבִי לצורך המשקל ולצורך הצימוד (שם, עמ' 376).

"אל הצפור" באות הצורות פִּלְתָּהּ, לְחָשׂוּ, יִרְעָשׂוּ, תִּשְׁמְעֵי, נְרַנְּי - כל שירי ח"י ביאליק, תל-אביב תשכ"ו, עמ' ט-יא). לעתים בוחר המשורר בצורת הקשר או בצורת הפסק על פי החרוז [פִּקְשָׁר].] נחרז עם פִּשָׁר; פִּרְךָ נחרז עם יִרְךָ - "המכוננית", שם, עמ' שא-שב). מצאתי דוגמות בודדות של הפסק בשירי אברהם שלונסקי, אמיר גלבווע, חיים גורי ודליה רביקוביץ.⁴⁸ לא מצאתי צורות הפסק בשירי זלדה ודן פגיס.

צורות ההפסק אינן ניכרות בכתיבת פרוזה. אפשר שתרמה לכך גם העובדה שההבחנה בין צורות הקשר והפסק בכתיב חסר ניקוד אפשרית רק לעתים רחוקות מאוד, במקרים שבצורת ההפסק בא חולם כנגד שווא בהקשר, כלומר בצורות כגון ישמרו-ישמורו (ישמרו-ישמרו), יכלו-יכולו (יכלו-יכלו), עמדו-עמדו (עמדו-עמדו). צורות הפסק כגון אלה נקרות רק כ-150 פעמים במקרא כולו.⁴⁹

צורות ההפסק אינן נזכרות במפורש בהחלטות האקדמיה ללשון, וביטולן מן הלשון נחשב כנראה עובדה ברורה ומובנת מאליה. ובכל זאת, כמה צורות הפסק שרדו בלשון והן נזכרות בהחלטות האקדמיה על המשקלים פָּעִי, פָּעִי, וזה לשון ההחלטות:

שמות סגוליים משורשי ל"י כגון חֲלִי, יִפִּי, עֲבִי, עֲנִי, קָשִׁי, באים בחולם חסר בנפרד ובנסמך. לצד הצורות בחולם חסר מתקיימות בנסמך גם צורות בשווא (ובפ' הפועל גרונית בחטף-קמץ). למשל: יִפִּי יִפִּי (וגם יִפִּי-), עֲבִי עֲבִי- (הקורה; וגם: עֲבִי-), חֲרִי חֲרִי- (אף; וגם חֲרִי-).

במקרא הצורות בחולם באות בדרך כלל בהפסק ראשי, כגון חֲלִי (דברים ז, טו), עֲנִי (דברים טז, ג) [אבל צִרִי (יחזקאל כז, יז) בהפסק משני]. הצורות בשווא (או בחטף קמץ) באות בהפסק משני או בהקשר, כגון צורות הנפרד אָנִי (מלכים א ט, כו), דָּמִי (ישעיהו סב, ו), חֲלִי (דברים כח, סא), עֲנִי (תהלים

⁴⁸ רוב הצורות שנמצאו מסייעות לחרוז: אָחֲרָשָׁה (א' שלונסקי, שירים, ספר שני, ירושלים תשל"ב, עמ' 23, שורה 4), תִּמְבֹּרְכָת (13, 29), צִהְלוּ (2, 33), נִבְקָעָה (1, 33), וְנִבְבְּתָה (3, 34), א ב ל דִּי.]. [1, 22], אָבִין.]. [5, 23], שָׁמֵשׁ [1, 35]. [3, 35]. שָׁרְחֵמוּ (א' גלבווע, כל השירים, תל-אביב 1987, עמ' 50, שורה 2), נִבְתָּמוּ (4, 50), א ב ל אָנִין.]. [12, 65], לְחֵסֵם.]. [6, 36], הִלְכָה (ח' גורי, השירים, ירושלים תשנ"ח, א, 35, 2), א ב ל הִנְשָׁם.]. [3, 39], תִּדְבְּרִין.]. [3, 39] ועוד הרבה. שתי צורות הפסק נמצאו בשיר של דליה רביקוביץ (ד' רביקוביץ, כל השירים עד כה, תל-אביב תשנ"ח): יִתְרַצְצוּ (8, 323), תִּנְקְשֵׁי (שם, 12). ואולי לא מקרה הוא ששתיהן נמצאות בשיר "העיוגול" שיוחד לו מדור מיוחד בספר ששמו "מן הגניזה". יודגש כי בעברית החדשה יש לבחון את קיום ההפסק רק בצורות שיש בהן הבחנה בהגייה, כגון שמש, ולא במקרים של חילוף קמץ ופתח, התלוי במנקד בלבד.

⁴⁹ מעניינת העובדה שכמה צורות הפסק נשתמרו דווקא בלשון משחקי הילדים, כגון חֲזֹרֵי, עֲמֹדֵי. ככל הנראה, תרמה לכך הנטייה הכללית למלעיליות בלשון זו. צורות הציווי לְכִי, דְּרִי שכוחות בלשון המדוברת (לצד שְׁבִי, צֵאִי), ואולם אפשר שיסודן בהיקש לצורת הנוכח ולא בחזרה אל צורת ההפסק.

קז, י). צָרִי (בראשית מג, יא), וְצָרִי (בראשית לו, כה); צורת הנסמך בְּדָמִי יָמִי (ישעיהו לח, י).⁵⁰

השמות במשקל פְּעִי (פְּעִי) ערוכים בשלוש קבוצות:

(1) רוב השמות תחילתם שווא (או חטף) הן בנפרד הן בנסמך.

למשל: אָרִי, גָּדִי (חוץ מֵעֵיז־גָּדִי), דָּלִי, חָלִי, חָפִי, טָנִי, טָפִי, פְּוִי, פְּלִי, מְעִי, נְהִי, נָשִׁי, סָחִי, עָדִי, עָלִי, פָּרִי, צָבִי, רָאִי, רָעִי, שְׁתִי.

(2) לכמה שמות שתי צורות בנפרד: האחת תחילתה שווא והאחרת – סגול, ואלו הם:

פְּכִי פְּכִי, דְּחִי דְּחִי, יָרִי יָרִי, לָחִי לָחִי, מָרִי מָרִי, קָרִי קָרִי, שָׁבִי שָׁבִי. שמות אלו מנוקדים בנסמך בשווא.

דומה להם השם חָצִי: ניקודו בנפרד חָצִי או חָצִי, ובנסמך חָצִי.

(3) כמה שמות, תחילתם סגול הן בנפרד הן בנסמך, והם: מָשִׁי, פְּתִי, צָפִי, שְׁחִי, שָׁפִי.⁵¹

במשקל פְּעִי נקבעה אפוא צורת ההפסק בצורה היחידה בנפרד וכצורה אפשרית גם בנסמך, בניגוד למקרא. לפי עדותו של זאב בן-חיים, "הוועדה [=ועדת הדקדוק] נתנה דעתה על כך שבמקורות התלמודיים כתוב ו', ולכן התירה לומר יוֹפִי וכדומה גם בסמיכות" (זיכרונות האקדמיה ללשון העברית יח [תשל"א], עמ' 23). במשקל פְּעִי/פְּעִי המצב שונה: ברוב השמות נקבעה צורת ההקשר בלבד; בשבעה שמות נקבעו צורת ההקשר וההפסק זו לצד זו, ובארבעה שמות נבחרה רק צורת ההפסק: בשניים מהם זו הצורה היחידה גם במקרא (מָשִׁי, פְּתִי). השיקול העיקרי של ועדת הדקדוק במקרה זה, בקבעה חריגים למשקל פְּעִי, היה לפי עדותו של יהושע בלאו "בגלל המצוי בדיבור" (זיכרונות האקדמיה ללשון העברית כה–ל [תשמ"ח], עמ' 295).

יודגש כי החלטות האקדמיה אינן מזכירות כלל את ההפסק, ואין אפוא כל הבדל בין צורות הבאות במעמד של הקשר לאלה הבאות במעמד של הפסק. "צורות ההפסק" שנקבעו אינן אלא מילים שמשום מה נקלטו בלשון בצורת ההפסק שלהן דווקא. צורות אלה היו שגורות על לשונם של הדוברים, בהיותן כלולות בביטויים שכיחים מן המקרא או בניבים ידועים.⁵²

50. כלל ו מכללי החולם, כללי נטיית השם (הערה 28 לעיל), עמ' 175. ההחלטה התקבלה בישיבה ק (תשל"א) ועודכנה בישיבה רלו (תשנ"ח).

51. החלטות, תשס"ג, משקלים ושמות, § 2.1.7. ההחלטה התקבלה בישיבה קסב–קסג (תשמ"ג). וראה זיכרונות האקדמיה ללשון העברית כח–ל (תשמ"ח), עמ' 291–304.

52. הנה פסוקים שהשפיעו כנראה על החלטת האקדמיה: "מנעי קולך מִפְּכִי" (יר' לא, טו), "בערב ילין פְּכִי" (תה' ל, ו), "את רגלי מִדְּחִי" (תה' קטו, ח) – צורת ההקשר אינה נקראת במקרא; וראה ד' סדן, "מדחי אל דחי", לשוננו לעם ד [תשי"ג], עמ' 9–12. הצורות יָרִי, שָׁבִי שכיחות בלשון הצבא. הצירוף "סטירת לחי" גילגל בלשון המדוברת.

תופעות נוספות

בניקוד המקרא קיימות תופעות נוספות שלהן זיקה כלשהי לטעמי המקרא. רובן ככולן בטלו בהדרגה בדורות שאחר המקרא ובעברית החדשה. ואלה הן:

א. דחיק ואתי מרחיק – דגש הבא באות הראשונה בתיבה שטעמה בראשה, ולפניה תיבה המסתיימת בהברה פתוחה המנוקדת בסגול או בקמץ והיא מוטעמת בטעם מחבר או מוקפת.⁵³ התופעה אינה נוהגת בעברית החדשה ואינה נזכרת בכללי האקדמיה.

ב. דגש אחרי המילה מה – במקרא בא בדרך כלל דגש בראש התיבה שאחר מה, והמילה מנוקדת בפתח. במקרים האלה מה מוקפת לתיבה שאחריה. האקדמיה החליטה כי מה תנוקד בקמץ ולא יבוא דגש בראש המילה שאחריה.⁵⁴ ניתן לראות בהחלטה זו מעין ביטול של ההקפה הנוהגת במקרא, ומבחינה זו היא דומה להחלטות על הניקוד בצירי ובחולם חסר בצורות הנסמך שנדרונו לעיל.

ג. ניקוד וי"ו החיבור בקמץ לפני הברה מוטעמת – במקרא ניקודה של וי"ו החיבור לפני הברה מוטעמת תלוי במידת ההפסק שבמילה.⁵⁵ החלטת האקדמיה מאפשרת את הניקוד הזה במקרים מסוימים, בלא קשר למידת ההפסק.⁵⁶

סיכום

הניקוד העברי בימינו אינו תלוי עוד בטעמים. הפרדה זו בין השניים לא נעשתה ביום אחד. במשך דורות המשיכו הכותבים לנהוג על פי חוקי המקרא המושפעים מן הטעמים, אף על פי שהטעמים עצמם לא שימשו עוד. אולם במהלך הדורות הלך שימוש זה ופחת. השימוש בצורות ההפסק הידלדל, וריפוי בגדכפ"ת בראש מילה נעשה נדיר. גושפנקה רשמית למצב זה נתנה האקדמיה ללשון העברית בכמה מהחלטות הדקדוק שלה, ורק כמה שרידים מאובנים שרדו פה ושם בלשון, כחותם שהטביעו העבר ולא הצליח הזמן למחותו כליל.

53. סקירה על דחיק ואתי מרחיק ראה אצל י' ייבין, המסורה למקרא, ירושלים תשס"ד, עמ' 245–243.

54. ההחלטה התקבלה בישיבות רל, רלט (בשנים תשנ"ז–תשנ"ח). ראה החלטות, תשס"ג, § 2.5.3.

55. ראה בפירוט בן-דוד (הערה 39 לעיל), עמ' 335–340. בן-דוד מעיר כי "לשון חכמים נוהגת כלשון המקרא: אלו נָלוּ, בשר נָדָם, ק(ו)ל נְחוּמָר, בהמה חיה נְעוּף" (שם, עמ' 340).

56. האקדמיה דנה בניקוד וי"ו החיבור בישיבה רנ"ח (בשנת תשס"א), וזה לשון ההחלטה: "ניקוד ו' החיבור בקמץ. בשם המספר, ניקוד וי"ו החיבור בקמץ לפני הברה מוטעמת הוא רשות. למשל: שלושים נָשָׁה או שלושים נָשָׁה (אבל אחת נְחָצִי, שתיים נְרַבַּע). הערה: ניקוד וי"ו החיבור בקמץ לפני הברה מוטעמת מקובל בצירופים קבועים, כגון בשר נָדָם, יומם נְלִילָה, עיר נָאָם, הנה נָסַע". בין הצירופים שהובאו כאן להדגמת וי"ו קמוצה בא הניב עיר נָאָם, אף שבמקורו המקראי של הניב הזה האות וי"ו שוואה ("אָתָה מְבַקֵּשׁ לְהַמִּית עִיר נָאָם בְּיִשְׂרָאֵל", שם"ב כ, יט). רבים נוהגים להגותו בווי"ו קמוצה, והאקדמיה אישרה את המנהג הזה.